

ΖΟΡΙΔΗΣ, Π., «Η σπηλιά των Νυμφών Πεντέλης», Α.Ε. 'Αρχ. Χρον. 1977.
 ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ Δ., Τό Δαφνί 'Αθηνών, 1920.
 ΤΡΑΥΛΟΣ, Ι., «Σπηλιον Πανός παρά τό Δαφνί», Α.Ε. Τεύχος 'Εκατοταετηρίδος τομ. 1, 1937.
 WELLER, C., «The cave at Vari», A.J.A., 1903
 ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, Ι. - ΤΡΑΥΛΟΣ, Ι. «Ανασκαφή κή έρευνα εν Μεγάροις», Π.Α.Ε., 1934.

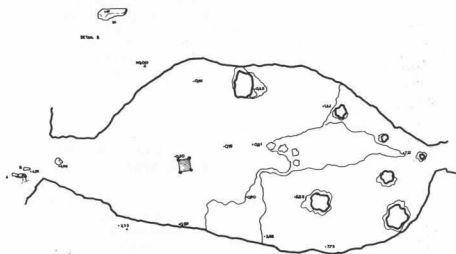
Attic Caves Dedicated to the God Pan.

Ch. Deligiorgi - Alexopoulou

Caves and natural sanctuaries dedicated to Pan, a deity of nature, are located far from the urban sanctuaries.

1. The Oenoe B cave, Marathon, Attica, consists of ten halls overloaded with stalactitic and stalagmitic material. The archaeological finds belong to the Prehistoric, Classic, Roman and Byzantine period.
2. The cave located in the S-Q side of Parnis mountain is called «Pan's cavern» or «cavern of the lamps» due to the multitude of lamps found in it. It consists of two halls that have produced a significant number of inscriptions, dedicatory reliefs, etc.
3. The cave of Pan on the NW slope of the Acropolis hill is adjacent to three major ones dedicated to Apollo. It was assigned to the cult of Pan after the Marathon battle in 490 BC.
4. The cave «Nymphaeon», on Penteli mountain is small but important since two significant dedicatory reliefs were found there: the one, dated in 350 BC, has a representation of Pan, the Nymphs, Hermes and of three quarry men, the dedicators. The other, dated forty years later than the first, exhibits a scene taking place in a cave.
5. The cave of Pan at Daphni, Attica is located close to the Byzantine monastery. The archaeological finds are not important but serve as terminus for its dating: the cult performed in the cave ranges from the Prehistoric period to the end of the 5th century BC.
6. The cave «Nympholiptou» at Vari, Attica is located high on Hymittos mountain. The finds date from the 6th to the 2nd century BC, nevertheless the coins of 307-408 AD found in it indicate a resumption of use after a gap of four to five centuries.
7. The cave of Megara that has not as yet been excavated methodically has produced a few survey finds, which can be dated in the classic era.

ΤΟ ΚΩΡΥΚΕΙΟ ΑΝΤΡΟ

Σχεδιάγραμμα του Κωρύκειου Άντρο

Τό Κωρύκειο Άντρο, ή σπηλιά πού είναι άφιερωμένη στον Πάνα καί στίς Νύμφες, βρίσκεται στή βόρεια πλαγιά του Παρνασσού σε ύψόμετρο 1360 μ. Ανθρώπινη παρουσία έχει διαπιστωθεί ήδη στην παλαιολιθική εποχή, οι συστηματικές, όμως, ανασκαφές άφορούν τή νεολιθική περίοδο.

Στή μυκηναϊκή εποχή ή κίνηση στό σπήλαιο εντάθηκε καί τά αρχαιολογικά λείψανα πού θρέθηκαν δίνουν τήν εντύπωση πώς ενώ σύχναζαν άνθρωποι, ώστόσο δέν κατοικούσαν εκεί. Καί καθώς αυτή ή εποχή συμπέτει μέ τήν περίοδο τής ίδρυσης των Δελφών, είναι πολύ πιθανό τό σπήλαιο άποτελούσε τό πρώτο θρησκευτικό κέντρο τής περιοχής.

Άπό τόν 6ο αιώνα καί μετά τά εύρηματα στό Κωρύκειο Άντρο πληθαίνουν. Είναι κάθε λογής αντικείμενα. Άνάμεσα τους τά πιό πολυάριθμα είναι τά άγγεία, τά πήλινα ειδώλια καί οι προτομές, καθώς καί τά διαχτυλίδια καί οι άστράγαλοι. Ή αϊγλή, όμως, τό σπηλαιο φαίνεται να έχει σθήσει στή ρωμαϊκή εποχή. Οι μαρτυρίες του Πλούταρχου (1ος αι. μ.Χ.) καί του Πασαβία (2ος αι. μ.Χ.) συμφωνούν στό ότι τό σπήλαιο είχε χάσει πιά τό λατρευτικό του χαρακτήρα.

Τί, όμως, όδήγησε στό συμπέρασμα ότι ή σπηλιά αυτή ήταν άφιερωμένη

στον Πάνα καί στίς Νύμφες; Πλήθος άγαλματίδια από πηλό μέ τή μορφή του Πάνα, ένα πέτρινο άνάγλυφο, πού δείχνει τίς νύμφες να τίς όδηγεί ό Έρμής (όμοια έχουν βρεθεί σε σπήλαια τής Άττικής, θλ. σελ.45, καθώς καί σε άλλα μέρη, όπως τό σπήλαιο Πιτσά, θλ. σελ. 23, στην Κρήτη στό σπήλαιο του Λερά, στην Ίθάκη, στό Φάρασα, στή Χαλκιδική, στην Άνατ. Μακεδονία, στή Θάσο, στους Λοκρούς). Σε όλα τά ιερά πού είναι άφιερωμένα στίς νύμφες, τήν πλειονότητα των προσφορών τήν άποτελούν γυναικεία ειδώλια. Καί εδώ τό Κωρύκειο Άντρο δέν άποτελεί εξαίρεση. Τά άφιερώματα πού εχρηρίχουν σ' αυτή τή σπηλιά είναι πλήθος άστράγαλοι. Τί αντίπροσωπεύουν, όμως, αύτοι; Είναι τάχα παιδικά παιχνίδια (νύμφες προστάτιδες των μικρών παιδιών) ή μήπως είναι όργανα μαντείας; Άν δεχτούμε αυτή τή δεύτερη ύπόθεση καί τή συνδέσουμε μέ τόν Ύμνο στον Έρμή (στ. 550-556), τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι πριν έγκατασταθεί ή Πυθία στους Δελφούς ύπήρχε ήδη άντρού στό Κωρύκειο Άντρο.

Εύχαριστούμε τόν κ. Pierre Amandry, τ. Διευθυντή τής Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής τής Άθήνας, πού μές επέτρεψε να άντλήσουμε πληροφορίες από τό άρθρο του L' antre Corycien II, BCH, Suppl. IX.